

SZÍNHÁZ
BEMUTATÓ
DOLNJA ZEMLJA

A színházavatóra írt Lebović-dráma kilencedik előadását láttam. Ez — mondták a megjelenést követő kerekasztal-beszélgetés során — lényegesen humorosabb tónusú volt az előbbieknél, kivált a bemutatónál, ami annak bizonyítéka, hogy a produkció lassan felfedezi igazi hangjait, kezd rátalálni arra a helyzetre, amelyben legjobb a „fekvés”, önálló életet él. A továbbiakban — tették hozzá — várható, hogy még inkább felerősödik, kifejezésre jut a humoros hang. S ez valóban annak a jele, hogy az előadás saját életét éli, és hogy a humor a Dolnja zemlja igazi alaphangja. Természetes folyamat, hogy az előadás kitisztítja a pórusait, s ezeken keresztül lélegzik, akár bármelyik élő szervezet, de mintha a humor eluralkodása mégsem lenne (lehetne) a Lebović-dráma színpadi életének igazi formája: a Dolnja zemlja *nem vigjáték, hanem drámai krónika*, amelyből — sokkal inkább, mint a kedélyesen mulatató humor — *nem hiányozhat az irónia*. Sőt, mivel a múlthoz való viszonyulás egyszerűsége önmagunk kettős tükörben — a múltban és jelenben — való szemlélése, óhatatlanul szükség van a distanciát adó, jelentő (ön)iróniára. A humor, ha az irónia rovására válik dominánssá, ahogy a Dolnja zemlja esetében történik, akkor nem az előadás valódi, hanem csak kiegészítő életformája. *Póttüdő*. Alélet az igazi élet helyett.

S bár a rendezésnek megadatott a lehetőség, hogy hangsúlyokat helyezzen át, erősítsen fel, vagy akár a műtől függetlenül kitaláljon, korántsem méltányos a félrecsúszott alaptónusért kizárólag az előadás bioritmusát hibáztatni. Kivált nem Đorđe Lebović műve kapcsán, mert a Dolnja zemlja csak nagyon feltételesen tartalmazza azokat az ironikus felhangokat, amelyek a krónikás drámák esetében nélkülözhetetlenek, feltéve, ha az író nem vész bele holmi avitt nosztalgiába.

A Dolnja zemlja három főszereplős mű. A két Jakov Ignjatović-hős — a szentendrei író műveinek motívumai, részletei alapján készült Lebović krónikája —, Milan Narandžić és Branko Orlić mellett a harmadik főszereplő a Dolnja zemljanak mondott bácskai világ. De amíg az Ignjatović-prózából ismert két szereplő az egész műben jelen van, addig a Bácska csak az előadás második részében lép be a történetbe, amikor helyszínváltásra kerül sor, Pest után Újvidék a krónika színhelye. S igazuk van azoknak, akik a „főszereplők” ilyen formán történő megszólása alapján nem egy, hanem két krónikáról beszélnek.

Az elsőben Milan Narandžićról és Branko Orlićről kapunk ismereteket, a második részben viszont az új helyszínről, a Bácskáról. Milan

Narandžićról megtudjuk, hogy egyes ember, aki számára — ahogy mondja — „nem a Parnasszus, hanem csak a könnyű élet fontos”, a dicsőség és hírnév helyett a rang, a szalonok csodálata, ezért tartja nélkülözhetetlenek az emberek megnyerését, a viselkedést. Egyetlen célja, hogy gazdag házastársat találjon, jól, kényelmesen éljen. Ezzel szemben Branko Orlovićot nem érdekli a vagyon, a pénz, neki ideáljai vannak, nemzetmentő gondolatokat forgat a fejében, nem az ügyvédi praktikák, hanem a haditudományok érdeklik, rebellis, ahogy a bácskai birtokos Lazar Tornjanski mondja róla, fellegekben jár, fantaszta, ahogy barátja, Milan Narandžić jellemzi.

A két főhős afféle drámai ellentétpárként áll szembe egymással, következtethetnénk ki az író szándékát az ideálokat kergető Branko és az élvhajhász Milan jellemvonásaiból, csakhogy a két szélsőségesen elképzelt szereplő sohasem kerül igazi drámai konfliktusba. Nem kerülhet, mert nem cselekvés közben látjuk, hanem önjellemzés vagy mások minősítése alapján ismerjük meg őket. S bár az író megkísérlti tömény történelmi pillanatot, az 1848-as szabadságharc köré szervezni a cselekményt, ennek kapcsán konfrontálni a két főszereplőt, igazi drámai konfliktusra köztük nem kerül sor. Branko romantikus nemzeti lobogással készül a szenttamási ütközetre, Milan józanabb, nemcsak mert sohasem kedvelte a vérontást, a háborút, hanem mert arra is ráérez, hogy az együtt, egymásra utalva élő népeket ezúttal idegen érdekekért ugratják egymásnak. Szembenállásuk így is inkább két vélemény, semmint cselekvésben megmutatózó két drámai ember konfliktusa. (Itt azonban föltétlenül meg kell jegyezni, hogy Lebović nemcsak Milan Narandžić és Branko Orlić, hanem a körülöttük levők szélsőségesen fogalmazott replikáiban felkínálta a rendezőnek a hangsúlyok kijelölését, a történelmi igazság mai, elfogadott és elfogadható állása szerinti akcentuskijelölést, de Dejan Mijač azzal, hogy az iróniát szinte teljesen mellőzte vagy csak enyhe humorra redukálta, ezt elmulasztotta megtenni.) Remek jelképnek tűnhet az a magyarázat, amivel Milan Narandžić szolgál barátjának, a Branko Orlićnak emelt sírkő két kerubjáról: „amelyik a magasba mutat, az Branko, ő mindig a magasba emelte tekintetét, mintha az eget akarná felöklelni”, a másik kerub Milan, aki „mindig a földön járt, és itt is maradt”. Szép ellentétpár, csakhogy drámailag nem funkcionál.

Hasonlóan frappáns a Dolnja zemljának nevezett bácskai világ jellemzése. Itt nem azt kell nézni „késik-e az óra, avagy siet, mert csak az fontos, hogy jár”. Csakhogy ez a síksági mentalitás, amit az óra járásának kell jelképeznie, Lebović szövegében nem bontakozik ki drámai intenzitással, nincs jelen a maga valóságában, csupán néhány jelzés formájában fordul elő. Az ugyanis, hogy az alföldi világ mérhetetlenül gazdag, jómódú, annyi itt a pénz, mint a pelyva, hogy nagyban folyik

az urizálás, a módizás, egymásba érnek a nagy zabálások, vége nincs a napokig tartó vendégeskedésnek... éppannyira közhely, mint Újvidéket „szerbszki Párizs”-nak vagy szerémségi Gibráltárnak nevezni, ha e műben ezek a jelzők semmiféle tartalommal nem telítődnek, kizárólag ósdi nosztalgiával, ami viszont nem lehet drámaépítő elem, kivált, ha többnyire hiányzik mellőle az az irónia, ami nélkül sem a múltat, sem a jelent, sem emlékeinket, sem álmainkat nem érdemes ábrázolni.

Ahogy a Milan Narandžić—Branko Orlić ellentétre épülő első rész híján van az alapvető drámaiságnak, ugyanúgy hiányzik a Dolnja zemlját bemutatni kívánó második részből is az a kovász, amelytől az efféle krónika — legalább — időnként drámává emelkedhetne.

Drámának, színházavató előadásnak egyaránt félresikerült vállalkozás az irónia nélküli nosztalgiával felhígított Dolnja zemlja az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban. Sőt, akár vidékiességgel is illethető a Lebović—Mijač-féle vállalkozás. Mert mi más, ha nem tömény vidékiesség folyvást Újvidéket emlegetni az újvidéki színpadon, ahol ezzel az előadással történik az új színház avatása. Jóleső érzés lehet a helybelieknek, ha a világot jelentő deszkákról saját városuk nevét hallják, nobiles múltjukról szóló történeteken, nosztalgiába preparált csodabogarakon mosolyoghatnak, ha a ragyogó ruhákba öltöztetett gospojicák, frajlicák, kisasszonykák és gavallérocskáik báli lejtésben gyönyörködhetnek, de ettől még nem lesz színház, amit a színpadon látunk, esetleg előképeskönyv-lapozgatás. Sehogy sem fogadható el az a vélemény, hogy a túlzott szépség lényegében már giccs, mert a szép rózsaszín vagy szürke ruhák híján vannak mindennemű jelzésnek, ami figyelmünket, gondolatainkat a giccs felé irányítaná. A díszelőadás szépsége találkozik itt a nosztalgia bájjával. Mijačtól nem szoktuk meg az efféle hamvasságot, ő kegyetlen tudott lenni múltunkkal és jelenünkkel, de az előadás *alkalmi jellege*, úgy látszik, megbénította alkotói képzeletét. Kötve hiszem, hogy ha nem alkalmi előadást rendez Mijač, akkor is ennyire kisminkeli, kilakkozza a jeleneteket; aki A felfuvalkodott tökfey vagy a Nőszülés és férjhezmenetel című Sterija-darabokat rendezte, ugyanezzel a világról, ugyanebből a korból, az jól tudja, hogy nincs kicsit giccs és nagyon giccs, csak giccs van, ezt enyhíteni, takargatni értelmetlen. De mit is tehetett volna a rendező, amikor Lebović művében éppenséggel semmiféle mondanivaló nincs, amikor más nem történik, mint hogy szegény Ljuba Tadić (Milan Narandžić) előre-hátra sétál a hatalmas színpadon és közben bájos sztorikat mesél, okosságokat mond a múlt-ról (1848) és a jelenről (1868), anélkül, hogy a mi jelenünkbe egyetlen pillanatra is belépne, 1981-ig röptené az örökké forgó csodálatos színpadi technika. Csak a rotáció a mi jelenünk, a történetecskék évszázadnyira vannak tőlünk.

Nem csoda, ha pöttüddővel lélegzik az előadás, ha mindinkább a taps-

ra csábító humoros jelenetek adják meg a Dolnja zemlja alaphangját, ha azoknak a színészeknek van elsősorban sikerük, akik eleve rájátszhatnak a komikumra (Stevan Šalajić, Vasa Vrtipražki, Zaida Krimšamhalov), míg a többieknek be kell érniük egy-egy halványabb vagy — bár jól megcsinált, de a közönség számára mégis észrevétlen — epizóddal (Infar Mensur, Milica Radaković, Jelica Bjeli, Gordana Kamenarović, Marina Marković stb.).

Nagyon örülünk az új színháznak, de ez nem jelenti, hogy kritikátlanul kell lelkesedni az előadásokért. Főleg, ha alkalmi jellegük ennyire szembetűnő, mint a Dolnja zemljáé, amely csak az új színház kapuinak megnyitását jelenti, s nem jelenti egy modernebb játéktípus térhódítását, vagy legalábbis kezdetét a tartományi székváros szerbhórvát nyelvű színházi életében.

GEROLD László